

בנפול אויבך: סיקור מותם של נשיאים מצרים בעיתונים ובאתרי חדשות ישראליים

ברק בר־זוהר

לא תדבר סרה במת

בני האדם נוטים להתייחס למתים בחיוב ולזכור אותם באופן סלחני, בחיבה או בהאדרה. זו תופעה פסיכולוגית הקרויה: גישה חיובית למוות (Death positivity bias). תופעה זו פוקדת בני אדם אשר מאבדים את מכריהם, את יקיריהם או את קרוביהם וכן אזרחים ומעריצים המתאבלים על לכתם של אנשי רוח ומדינאים, ולחלופין ידוענים או פוליטיקאים שזכרם ומורשתם שנויים במחלוקות. בכוחו של המוות ליצוק את מורשת המת, להבנות מחדש את חזונו, ליצור ליכוד קבוצתי סביב הנפטר ואף להניע מעורבות ופעילות אזרחית (Drzweiecka & Cwalina, 2020).

בעידן הנוכחי נוטים מדינאים להשקיע בעודם חיים במורשתם הפוליטית והציבורית שתתקבע לאחר מותם. עם זאת, אופי הנצחתם אינו תלוי רק באבני הדרך של מסע חייהם, במסלולי הקריירה שלהם, בפאר הישגיהם ובמפעל חייהם. הוא תלוי גם באקלים האזרחי, המפלגתי, החברתי, התרבותי, הכלכלי והאופוזיציוני ששורר לאחר מותם, כמו גם ברצונם הטוב של ממשיכי דרכם. ואכן רוב המנהיגים זוכים למעמד פוליטי מסוים ולסגנון הנצחתי ייחודי (Theakston, 2012).

סיקור מותם של אויבים

מלחמה נגד מדינת אויב מצטיירת כאירוע מדיה סוחף ומשלהב (שנער, 2015) ויכולה לספק לעיתונאים הזדמנות לעטר את הסיקור התקשורתי באלמנטים פטריוטיים ולאומיים. כך יכולים כלי תקשורת להבליט את ההזדהות עם קבוצת ה"אנחנו" ולתאר את הקבוצה הידיבה באופן חד־ממדי, אופוזיציוני, מרושע ושטני. דיווח מסוג זה מחדד נרטיב של מלחמה בין כוחות טובים ואמיצים ובין גורמים עוינים ואכזרים תוך ייצוג התגלמות הטוב או הרוע על ידי ישות מנהיגותית, ארגונית, ממסדית או מדינית (Liebes, Kampf, & Blum-Kulka, 2013).

חיים פרנקל והלל נוסק סבורים שהסיקור התקשורתי של אתגרים ביטחוניים, קונפליקטים פוליטיים ואויבים מדיניים נוטה, במידה רבה, לסנוט בצד העוין ולהאדיר את קבוצת ה"אנחנו". הם מדגימים כיצד העיתונים הארץ, ידיעות אחרונות ומעריב הציגו את נשיא מצרים, אנואר סאדאת, בשנים שקדמו למלחמת יום הכיפורים, כמנהיג "שאינו מסוגל להנהיג את העולם הערבי, נתון לחסרו של צבא מצרים הקיצוני ושעתידו

לוט בערפל מבחינת יכולתו לשרוד בשלטון לאורך זמן" (פרנקל ונוסק, 2017, עמ' 115). דוגמאות בולטות נוספות לסיקור חשדני ולמיתוג שלילי תקשורתי של מנהיגי מדינות עוינות: במלחמת עיראק הראשונה ב-1991 מוסגר סדאם חוסיין כ"היטלר". נוסף על כך, לאחר פיגועי 11 בספטמבר 2001 מיתג נשיאה ה-43 של ארצות הברית, ג'ורג' ווקר בוש, את הטרור כאיום גלובלי והצביע על איראן, עיראק וקוריאה הצפונית כ"ציר הרשע". מיטל בלמס (Balmas, 2017) בחנה סיקור תקשורתי של מנהיגי מדינות זרות במשך שלושים שנה. היא הבחינה במגמה הולכת וגוברת שמנהיגי מדינות זרות מסוקרים לרוב בנימה אישית ושליילית ובאופן שתואם את היחסים ההיסטוריים והדיפלומטיים והקרבה הגיאוגרפית בין המדינות. הילה לוינשטיין-ברקאי (Lowenstein-Barkai, 2020) בחנה את הסיקור העיתונאי של מנהיגי מדינות אויבות. בתוך כך היא התייחסה ליחס התקשורתי שניתן ליצחק רבין וליאסר ערפאת לאורך הדיונים על הסכמי אוסלו. היא מצאה שתדמיתו הבינארית, הזרה והלעומתית של מנהיג אויב עשויה להשתנות לחיוב על רקע חתימת הסכם שלום.

בעידן המקוון מתמקדים רוב המחקרים שבוחנים תקשורת פוליטית אינטרנטית בארצות הברית באופן שבו המדיה יכולה להשפיע על הציבור. אותם מחקרים נמנעים מלנתח את הקשר הפונקציונלי שבין מוסד הנשיאות ובין מערכות החדשות. בהקשר זה נמצא כי היחס שמעניק מושא הסיקור, במקרה זה נשיא ארצות הברית, לנושא מסוים, עתיד להטות את סדר היום התקשורתי או לשנות את הטון, את הנימה ואת אופי הסיקור. כך, למשל, נשיא אמריקני אשר מרבה לנאום על אי-השוויון הכלכלי במדינה יוביל את אתרי החדשות האינטרנטיים לעסוק ביתר שאת בנושא הזה. לחלופין, מנהיג שירכה להשמין מדינה ולהגדירה כאויב עלול להסלים את הסיקור התקשורתי של אותה ישות מדינית-פוליטית (Eshbaugh-Soha & McGauvran, 2018).

יחסי ישראל-מצרים 1954-2011

בין השנים 1954 ל-1979 התבססו היחסים בין ישראל ובין מצרים על חשדנות, עוינות, ריגול, פיגועים, חטיפות, קרבות, מלחמות עקובות מדם, עינוי והרג שבויי מלחמה, ועם זאת היה שקט יחסי בין תקופה לתקופה. האירועים הבולטים ביותר באותן שנים היו מבצע קדש (אוקטובר-נובמבר 1956), מלחמת ששת הימים וכיבוש חצי האי סיני (יוני 1967), מלחמת ההתשה (יוני 1967-אוגוסט 1970), מלחמת יום הכיפורים (אוקטובר 1973) והסכם הפרדת הכוחות בינואר 1974 (דובק, 1998; Cohen, 1990).

לאחר חתימת הסכם השלום במאוס 1979 עלו שתי המדינות על מסלול שכלל הפסקת אש ממושכת, כינון יחסים דיפלומטיים, הקמת שגרירויות, תיאום ביטחוני וקיום קשרים כלכליים. עם זאת נותר מתח רב ביחסים ונשמעו גינויים הדדיים. כן היו מאבק דיפלומטי על רצועת החוף בטאבה, רצח שבעה תיירים ישראלים ב-1985, 11

ב־1990 ושל־1996, החזרת שגרירים (מטעם שני הצדדים), חשדות להברחת כלי נשק ממצרים לרצועת עזה ועוד (סולטן, 2007; Dowek, 2001).

מתודולוגיה

במאמר זה, המבוסס על ניתוח טקסט איכותני,¹ נבדק כיסוי מותם של שלושה נשיאים מצרים, גמאל עבד אל נאצר, אנואר סאדאת וחוסני מובארק, במהלך השבוע שלאחר מותם. בעיתונים דבר ומעריב סיקור מותם של נאצר וסאדאת, ובעיתון ישראל היום ואתרי החדשות המקוונים ישראל היום ו־Ynet – מותו של מובארק.

עקב מעמדם הרם כנשיאי מצרים, המתח שאפיין את יחסי ישראל-מצרים לאורך השנים וסיום חייו הטראגי של סאדאת, עורר סיקור מותם של הנשיאים המצרים במדיה בישראל עניין רב. בחינת החומרים העיתונאיים שהתייחסו למות המנהיגים המצרים אפשרה לתאר כיצד העיתונות הישראלית מסקרת מוות של נשיאים מצרים, מהי מידת העוינות של כלי התקשורת הישראליים כלפי הנשיאים המצרים, ואילו הבדלים ניכרו ביחסם של מערכות העיתונים ואתרי החדשות לשלושת הנשיאים.

שלושה קריטריונים מרכזיים הנחו את בחירת מושאי המחקר. ראשית, הנפטרים היו שלושת המנהיגים המצרים החזקים והמשפיעים ביותר במצרים בשנים 1954–2011. שנית, אלה היו הנשיאים ששלטו במצרים שנים ארוכות: 26 שנים (נאצר), 11 שנים (סאדאת) ו־30 שנים (מובארק). שלישית, השפעתם הייתה מכרעת בדינמיקת היחסים שבין מדינת ישראל ובין שכנתה. לכן חשוב לבחון את סיקור המוות של המנהיגים שמחד גיסא ליבו את השנאה (נאצר) והובילו קרבות מרים נגד ישראל (נאצר, סאדאת ומובארק) ומאידך גיסא חתמו על הסכם השלום ההיסטורי בין המדינות השכנות (סאדאת) והמשיכו לכבד אותו במשך שלושים שנה (מובארק).

כלי התקשורת הנחקרים

כאמור, מחקר זה בוחן שלושה יומונים מודפסים ואתרי חדשות אינטרנטיים. העיתון דבר (1925–1996) החזיק עד סגירתו בעמדה פוליטית ברורה והופץ בכמות מוגברת לאורך השנים שבהן העיתונות המפלגתית הייתה רווחת ומקובלת (נאור, 2015; סופר, 2011). עד שנות התשעים נחשב מעריב (1948–היום) לעיתון הנפוץ ביותר בישראל והתאפיין בסיקור קליט, רגשי ו"צבעוני" (נאור, 2003; סופר, 2011; רוזנפלד, 2001). החינמון ישראל היום (2007–היום) מודפס בפורמט טבלואיד, אך נחשב למתון ביחס לעיתוני אקטואליה פופולריים אחרים ונזהר על פי רוב מסגנון כתיבה סנסציוני. טקטיקת ההפצה הנרחבת והחינמית סייעה לו לזנק במדד שיעורי החשיפה של העיתונות הישראלית ולהפוך לעיתון הנפוץ בישראל. בשנת 2012 הושק אתר החדשות של ישראל היום במרשתת, שפועל עד היום ומציע סיקור דומה בבסיסו למהדורה המודפסת (סקר TGI, 2020; קורן, 2019). Ynet (2000–היום) שייך לתאגיד ידיעות אחרונות ונחשב לאתר

החדשות האינטרנטי הנצפה ביותר בישראל כיום. על פי רוב הכתבות שמתפרסמות באתר מאפשרות לקוראים להגיב וכוללות צילומים, קטעי וידאו, פרסומות ועוד (סקר TGI, 2020).

על רקע זה מוצגים הגיליונות שנותחו במחקר זה. סך הכול 28 גיליונות ושמונה כתבות אינטרנטיות. ליתר פירוט: 11 גיליונות דבר, 11 גיליונות מעריב, 6 גיליונות ישראל היום, 4 כתבות באתר ישראל היום ו-4 כתבות באתר Ynet.

איור 1: מספר הגיליונות שנבחנו לאחר מות הנשיאים המצרים

סך הכול	Ynet	אתר ישראל היום	ישראל היום	מעריב	דבר	
12	-	-	-	,28.9.1970 ,29.9.1970 ,30.9.1970 ,4.10.1970 ,5.10.1970 6.10.1970	,28.9.1970 ,29.9.1970 ,30.9.1970 ,4.10.1970 ,5.10.1970 6.10.1970	גמאל עבד אל נאצר
10	-	-	-	,6.10.1981 ,7.10.1981 ,9.10.1981 ,11.10.1981 12.10.1981	,6.10.1981 ,7.10.1981 ,9.10.1981 ,11.10.1981 12.10.1981	אנואר סאדאת
13	,25.2.2020 ,26.2.2020 ,27.2.2020 28.2.2020	,25.2.2020 26.2.2020 ,27.2.2020 28.2.2020	,25.2.2020 ,26.2.2020 ,27.2.2020 ,28.2.2020 ,2.3.2020 3.3.2020	-	-	חוסני מובארק
8 + 28	4	4	6	11	11	

תמצית קורות חיי הנשיאים

גִּמְאֵל עֵבֵד אֶ-נַאצֵר (15.1.1918-28.9.1970) כיהן כנשיא מצרים בין 1954 ל-1970 ונפטר בגיל 52 מהתקף לב. נאצר שירת כקצין מודיעין בצבא המצרי, הנהיג מרידה צבאית כנגד מלך מצרים – פארוק הראשון – ותפס את כיסאו, דגל במדיניות תוקפנית נגד ישראל ונודע כלאומן ערבי וכמנהיג מכובד בעולם הערבי (Aburish, 2004).

מוחמד אנואר א-סאדאת (25.12.1918-6.10.1981) כיהן כנשיא מצרים משנת 1970 ועד ההתנקשות בו ב-1981, בגיל 62. סאדאת השתתף במהפכת הקצינים החופשיים ב-1952, שירת כיושב ראש האסיפה הלאומית במצרים, כנציג מצרים בוועידות וכנסים

בעולם הערבי וכסגנו ויורשו של נאצר. סאדאת יזם את המלחמה נגד ישראל באוקטובר 1973, ביקר בכנסת ב־1977, חתם על הסכם השלום בין ישראל למצרים וזכה בפרס נובל לשלום ב־1978. הוא נרצח בידי אנשי הג'יהאד האסלאמי (Finklestone, 2013; Vatikiotis, 1992; Wagner, 2007).

מוחמד חוסני סייד אבראהים מובארק (25.2.2020–4.5.1928) כיהן כנשיא מצרים משנת 1981 ועד 2011 ונפטר בגיל 91 בבית חולים בקהיר במהלך ניתוח שהסתבך. מובארק היה נספח צבא מצרים בברית המועצות, מפקד חיל האוויר המצרי וסגנו ויורשו של סאדאת. הגם ששלט שלושים שנה, בשנותיו האחרונות היה מעמדו הפוליטי רעוע, דימויו הציבורי דעך ובריאותו הייתה רופפת. על רקע מחאות האביב הערבי במצרים ב־2011 הוא נאלץ להתפטר מתפקידו, הואשם בשחיתות שלטונית, הועמד למשפט ונאסר לארבע שנים (Darraj, 2007).

ספטמבר 1970: מותו של גמאל עבד אל נאצר

גמאל עבד אל נאצר נפטר ביום שני (28.9.1970) בשעה 18:16 מהתקף לב בביתו בקהיר, לאחר שסבל ממצלת הסוכרת שנים רבות. הוא שב לביתו ממפגש פסגה ערבי שעות לפני מותו, החל לחוש ברע וחווה התדרדרות בריאותית של ממש. לקראת חצות הועברה גופתו מביתו בכפר מנשיית אל־כאברי, בקרבת מקום לקהיר, אל ארמון כובה שבלב קהיר. סגנו, אנואר סאדאת, שלפי החוקה המצרית היה לממלא מקומו הזמני, הודיע ברדיו: "הקהילה הערבית המאוחדת, האומה הערבית והאנושות כולה איבדו את אחד היקרים, האמיצים והכנים שבכניה בעת שנמצא בזירת הקרב ונלחם למען אחדות האומה הערבית ולמען הניצחון הסופי" (סופרי דבר לעניינים ערביים, 29.9.1970). עם היוודע דבר המוות, ביקשו המועצה המוסלמית במזרח ירושלים וראשי ערים בגדה לשלוח נציגים להלוויה וצוטט הספד מפי ראש עיריית שכם, חאג' מעוז אל: "אני המום. אבל כבד ירד על תושבי העיר. אבד לנו מנהיגנו ומנהיג העולם הערבי. דווקא בשעות גורליות אלו כאשר אנו זקוקים לו אבד לנו אבינו הרוחני" (צוריאל, 29.9.1970). עם היוודע דבר מותו הוכרו במצרים על שלושה ימי אבל ונשלחו מברקי תנחומים מעשרות ראשי מדינות. ביניהם היו ראש ממשלת ברית המועצות אלכסיי קוסיגין, ראש ממשלת צרפת ז'אק שבאן דלמאס, שר החוץ הבריטי אלק דאגלס יום, ראש ממשלת תורכיה סולימאן דמירל, חוסיין מלך ירדן ומנהיג התנועה לשחרור פלסטין יאסר עראפאת. עיראק חדלה ממסע התעמולה שלה נגד מצרים על רקע תוכנית רוג'רס והחלו לזרום לקהיר משלחות תנחומים מאלג'יריה, אתיופיה, לוב, סודאן, סומליה, צרפת ועוד (סופר דבר לעניינים ערביים, 30.9.1970).

בשל היחסים המתוחים והחשדניים ששררו בין ישראל למצרים ב־1970, נמנעה ממשלת ישראל מלהביע השתתפות בצער באופן פומבי. לאחר דיון קצר שנערך בישיבת הכנסת, הסכימו השרים כי הודעת אבל תתפרש כצביעות וכניסיון להפיק רווח תעמולתי

מיגוונם של הערבים. לא זו בלבד, הוזכרה העובדה שנאצר היה אויב נחוש ומסוכן של ישראל אשר השמיע בהזדמנויות רבות דברי שנאה ושטנה כנגד העם היהודי, וניסה להטות את מנהיגי ואזרחי העולם הערבי לאיבה עמוקה ושורשית כנגד מדינת ישראל (אשר, 30.9.1970).

ביום ראשון (4.10.1970) סוקר בהרחבה מסע הלוויה של נאצר. בדבר תוארה הלווייתו כ"הפגנה ההמונית הגדולה ביותר שהייתה בקהיר באלף השנים האחרונות". גופתו של נאצר נשמרה בארמון קובה בקהיר ובמסע הקבורה השתתפו עשרים ראשי מדינות, תשעה שרי חוץ ועשרות דיפלומטים. בטקס השתתף חיל האוויר המצרי, ונשמעו מטח תותחים, תזמורת צבאית ושידור טלוויזיה אמוציונלי. תחילה הועבר הארון למטה המפקדה של מועצת ההפיכה באיג'זירה, משם הוא הובל לכיכר תחריר ולטקס רשמי במלון הילטון הסמוך. לאחר מכן המשיך מסע הקבורה אל כיכר רעמסס ומשם הוטס הארון בהליקופטר אל מסגד שנקרא על שמו של נאצר, במקום שנשמר בעלטה של סודיות, שם הוטמן כאשר ארונו פונה לכיוון העיר מכה ("לוויית נאצר – הפגנת המונים", 4.10.1970; שירות מעריב, 4.10.1970). בהקשר הישראלי סופר כי במסע הלוויה של נאצר, שאורכו היה כתשעה קילומטרים, קרא ההמון המשולהב: "אנו כולנו שלך, נאצר, עם הצבא והעם נכבוש את ישראל!" ו"חיילים, עברו את התעלה" (שירות מעריב, 4.10.1970).

מדהים ומטריד היה לגלות כי במסע הלוויה הזה פרצו מאות אלפי משתתפים את 15 שורות האבטחה המשטרתיות. כתוצאה מכך נהרגו על פי דיווחים שונים עשרות אזרחים שניסו לצפות בטקס אך נדחקו, נרמסו או נפלו מבניינים. לא זו בלבד, כ־200 נפצעו והתעלפו כ־500, רובם ככולם כתוצאה מהצפיפות, הדחוק וחוסר הסדר ("לוויית נאצר – הפגנת המונים", 4.10.1970; שירות מעריב, 4.10.1970). עוד סופר כי מאות אלפי אזרחים מצרים הסתערו על ארונו של נאצר, קרעו פיסות מהדגל שעטף את הארון ואילצו את מארגני טקס הלוויה לעטוף מחדש את הארון פעמיים. בשל המתיחות וההתרגשות התעלפה רעייתו של נאצר, טאהייה, שלושת בניו בכו, חבריו להנהגה, אנואר סאדאת ועלי סברי, התעלפו וחוסייין המלך חש ברע (שירות מעריב, 4.10.1970).

יום למחרת ההלוויה התברר כי 48 בני אדם נהרגו בטקסי האבל בקהיר. להמחשת האנדרלמוסיה שעוררה לווייתו של נאצר תיאר ראש ממשלת צרפת, ז'אק שאבאן דלמאס, את ביקורו במצרים: "לא יכולנו לעמוד בפני הדחף של ההמון המיילל והבוכה. הם היו בכל מקום. נאלצנו לדחוף ולהדוף אותם רק כדי לשמור על עצמנו [...] המלך חוסייין נפל על הארץ, סאדאת התעלף וקיסר חבש (אתיופיה) נדרס על ידי ההמון". עוד סיפר כי הם היו נצורים שעות בבניין מועצות ההפיכה וכי אותות הצטיינות ומדליונים נגנבו מבגדיהם של הנכבדים ("ראשי מדינות נדרסו בהלווייתו", מעריב, 5.10.1970).

הלווייתו של נאצר היכתה גלים גם מחוץ למצרים. בלבנון, למשל, נהרגו שישה מתאבלים, כולל אם ובן, ונפצעו כ־75; חלק מההרוגים והפצועים נפגעו מיריות תועות לאות אבל. במערב גרמניה ובלונדון נערכו צעדות אבל בנות 500 ו־1,000 משתתפים

בהתאמה ("לוויית נאצר – הפגנת המונים", 4.10.1970). על רקע המספר המטלטל של ההרוגים והפצועים בהפגנות האבל, כתב ישראל נוימן טור דעה ובו מתח ביקורת על אופיו של נאצר והשווה אותו לשליטה הרצחני של ברית המועצות, יוסיף סטלין: "במיסטיפיקציה נעוץ כישרונם של המנהיגים המכונים 'גדולים'; קסמם הכריזמטי מוסיף להוליך שולל את ההמון המסנווור אף לאחר מותם. בהלווייתו, הוסיף סטלין להפיל קורבנות – כך גם נאצר" (נוימן, 4.10.1970). כתב לוס אנג'לס טיימס, ג'ו אלכס מוריס, דיווח על האבל בקהיר. הוכרזו ארבעים ימי אבל, המסחר הושבת, העיתונים הודפסו עם מסגרות שחורות והמונים הצטופפו מחוץ לארמון המלך פארוק בתקווה להתייחד עם גופתו. לא פחות מסעיר – סופר כי נשים וילדים התעלפו, אזרח הצית עצמו למוות, אישה תלשה את שערותיה והשליכה עצמה מתחת לגלגלי מכונית נוסעת וצעקה: "אנו אבודים, אנו אבודים" (מוריס, 30.9.1970).

תגובתם של ערביי ישראל הובאה בהרחבה בדבר ובמעריב. בדבר דווח כי מאז יוני 1967 לא נערכו בשטחים הפגנות קולניות ואינטנסיביות בממדים שהתקיימו על מותו של נאצר וכי משלחת נכבדים מעזה עתידה לצאת למצרים. במעריב סופר כי המועצה המוסלמית העליונה הכריזה על שלושה ימי אבל, נערכו שביתות מסחר, השבתת לימודים ונצפו פרעות בג'לג'וליה, ג'נין, טוראן, טייבה, טירה, טול כרם, טירה, כפר קנא, מזרח ירושלים, עזה, נצרת, רמאללה ושפרעם. ביישובים האלה דווח על זעקות אבל, קריאת פרקי קוראן, סגירת בתי עסק, היעדרות של המוני ערבים ישראלים מעבודתם, התגודדות של צעירים ברחובות, הנפת דגלים שחורים ותמונות של נאצר, השלכת פחי אשפה, ניפוץ חלונות ראווה, ניתוץ שמשות של מכוניות, חסימת רחובות על ידי מפגינים, קריאות לשחרור פלסטין, יידוי אבנים ויריות באוויר ומעצר של 125 מתפרעים על ידי כוחות הביטחון הישראליים (סופר דבר בירושלים, 30.9.1970; סופרי מעריב, 30.9.1970; צוריאל, 29.9.1970). מגדול עד קטן, ההתפרעויות הגדולות ביותר נערכו בשכם (50,000 משתתפים), בטול כרם (12,000 משתתפים, מתוכם עשרים פצועים), במזרח ירושלים (10,000), בטמרה (5,000), בעכו (300 משתתפים, 15 עצורים) ועוד (סופרי מעריב, 4.10.1970; רבבות מערביי מזרח ירושלים, 4.10.1970).

עוד לפני מסע הלוויה המטלטל, יום לאחר מותו של נאצר, הקפיד מעריב לא לדבר סרה במת ואף השתדל להתייחס לפנים החיוביים באישיותו של המנהיג המצרי. מאמר בן אלפיים מילים בעמוד 2 נפתח כך: "המהפכן הערבי החשוב ביותר בהיסטוריה החדישה של ארצות ערב והכהן הגדול של הלאומיות הערבית מת אמש מהתקף לב בקהיר לאחר 18 שנות שלטון סוער ומסעיר, שהטביע את חותמו על כל ההתרחשויות הפוליטיות בזירה הבינ-ערבית, הבינלאומית ובמישור יחסי ישראל-ערב [...] הסתלק מהעולם הערבי המנהיג היחיד שנהנה מיוקרה בינלאומית מרובה וממעמד איתן במרבית הארצות הערביות" (שגב, 29.9.1970). בכתבה זו הודגש הנרטיב של מעוני לעושר לפיו נאצר עלה לגדולות אף שגדל בדלות מחפירה: "בנו של פקיד דואר זוטור מהכפר העני והנחשל בני מור טיפס

במהירות לפסגת סולם ההצלחה והחזיר לעמו את גאוותו ולאומה הערבית כולה את כבודה הלאומי" (שגב, 29.9.1970). אם לא די בכך התייחס נשיא המדינה, חיים הרצוג, גם לקווי האישיות החלקלקים, הסכסכניים וההרסניים באישיותו, ותיאר את נאצר כך: "הוא חונן בתכונות של גדלות ומנהיגות [...] הוא ידע להקסים לא רק את עמו, ובמידה מסוימת את העולם הערבי כולו, כי אם את כל מי שבא עמו במגע. כוח הקסם שלו היה כה גדול עד שהשפיע גם על אויביו, שתקף אותם יומם ולילה, כגון ארה"ב ובריטניה, להאמין בו כגורם חיובי" (הרצוג, 30.9.1970).

בטור הדעה המרתק כתב הרצוג כי אין להפעיל במקרה זה את נורמת "אחרי מות קדושים אמור". דהיינו, אסור לכבד את המנהיג רק בשל מותו ואל לנו לשכוח את שנאתו היוקדת לישראל, את שאיפותיו הזדוניות ואת משאלותיו הקטלניות: "אנו חייבים להעריך אירוע זה מנקודת הראות של האינטרסים שלנו. את תחילת הקריירה של נאצר ליוו גם תקוות ישראליות, אולם הן התבדו. ואסור לנו ברגעים אלה, תחת השפעת הסתלקותו של מנהיג גדול ומחונן – למעשה, בין גדולי המנהיגים שקמו לעם הערבי במשך מאות שנים – לתת להשפעה הפסיכולוגית הטבעית שיש למות אדם גדול על בני אדם, לסנוור את עינינו ולעוות את ההערכה שלנו" (הרצוג, 30.9.1970).

לצד דברי הכבוד וההערכה, ידעו הכותבים הישראלים לזכור ולהזכיר את אשר עשה לנו עמלק: "ככל שנאצר היה מדינאי ריאליסטי ומפוכח, בכל מה שנוגע לישראל שנאתו לא ידעה גבול והעבירה אותו על דעתו. נאצר הכריז על עצמו כי הוא לא רק אנטי־ציוני, אלא גם אנטי־יהודי [...] הוא הכריז כי שאיפתו היא עקירת הקיום הציוני מן השורש" (שגב, 29.9.1970). בהמשך להדגשת הקו העויין ישראל, במוסף "סוף השבוע" הוקדש מאמר דעה לתיעוב שחש והקריין נאצר כלפי ישראל ולסלידתו מהסדרת יחסים בין שתי המדינות השכנות: "אנו לא נבוא לבכות את מותו. לא נכחיש כי איננו שותפים לדברי האבל, ההספד, הצער והדאגה המושמעים בבירות העולם על המכה שהוכתה עתה היוזמה להסדר באזור: שהנה הסתלק האיש שבידו נמצא המפתח לשלום. כי נאצר היה המכשול בדרך לשלום. מעמדו מנע מכל מנהיג ערבי אחר מלנסות להגיע לכלל הידברות עם ישראל (יוסטוס, 30.9.1970). הסופר הצבאי של מעריב, אלי לנדאו, כתב על נאצר: "צוואתו לא הייתה של שיחות שלום, אלא קידום טילים" (לנדאו, 30.9.1970). באופן מתוזמן לעמדות שהציעו כתבי ועורכי העיתונים דווח כי שר החוץ הישראלי, אבא אבן, נאם בעצרת האומות המאוחדות (או"ם) בניו יורק ופירט את פעולותיו השגויות של נאצר כנגד ישראל. לפי אבן נאצר דחה ניסיונות להידברות עם ישראל, ביטל באופן חד־צדדי את הפסקת האש של מועצת הביטחון של האו"ם בשנת 1969, גרם לאברות כבודות בלוחמה בתעלת סואץ, שאף להפוך את הסכסוך הישראלי־מצרי למאבק גלובלי ועוד (בן, 29.9.1970).

העיתונות הישראלית הציגה נרטיב דר־ממדי ושנוי במחלוקת כאשר סיכמה את מסע חייו של המנהיג המצרי. בהקשר זה תיאר הסופר מאיר ראנקה, שכתב רבות על מצרים

והמציאות הערבית, במאמר בן כ-3,000 מילים את דמותו רבת הפנים של נאצר. נאצר תואר כאדם נבון, נעלה, קשוב ושאפתן. עם זאת הוא תואר כמרוחק מהעם, כמתנשא וכנואם בינוני: "נאצר איננו נואם טוב. דיבורו חד גוני ומשעמם ומבטו נעוץ תכופות בחלל הריק. כשהוא קורא את נאומו מן הכתב, וזה דבר נדיר, הוא משתמש במשקפיים. משך נאומו כשתי שעות [...] והוא חוזר על עצמו לעיתים קרובות" (ראנקה, 30.9.1970). בפרספקטיבה מעט מרוחקת יותר, תחת תת-הכותרת "עיתונות העולם אינה מבכה את מות האריס", התייחס ישראל נוימן באופן ביקורתי וציני לנימת התוגה שאפפה את זיכרון המנהיג המצרי ברחבי העולם: "דמעות התנין שהציפו את עיתונות העולם למחרת מותו של נאצר מפנות השבוע את מקומן להערכה מפוכחת יותר על גדולת המנהיג, אשר הותיר לעמו כירושה: שיעבוד פוליטי-צבאי למעצמה זרה, מצב של מלחמת-התשה שלאחר-תבוסה, מצוקה כלכלית הגובלת בפשיטת רגל ודיקטטורה ללא דיקטטור. כלומר חלל ריק שלטוני. אם גדולה היא להביא על מדינה תבוסות העולות ברכבות חיי אדם ובמצוקה למיליונים, ללא תוחלת מוצא מהסכך, היה הנשיא נאצר ללא ספק מהגדולים בהיסטוריה כולה" (נוימן, 4.10.1970).

לבסוף, על רקע מותו של נאצר העלה הכתב הצבאי של מעריב, אלי לנדאו, מן האוב אפיזודה מרתקת שקשרה זיכרון אישי של חייל צה"ל ששירת בתעלת סואץ לדמותו של נאצר כמנהיג מדינת אויב: "ב-24 באוקטובר 1968, דיווח חייל שניצב בעמדת תצפית בגזרה הצפונית של חזית התעלה כי ראה הליקופטר נוחת. מתוכו הגיחה דמות הדומה לזו של נאצר. הוא דיווח כי הבחין בדמותו של הנשיא המצרי על פי אף הנשר שלו ומבנה גולגלתו המיוחד, שראה מאות פעמים בתצלומים שהתפרסמו בעיתונים בארץ. יומיים לאחר מכן, כאשר התפרסם צילומו של שליט מצרים משקיף מבונקר ממזרח לתעלה מערבה, זכה החייל באלבום כשי ממפקדו" (לנדאו, 30.9.1970).

אוקטובר 1981: רצח אנואר סאדאת

אנואר סאדאת נרצח במהלך מצעד צבאי לציון יום השנה השמיני לחציית תעלת סואץ במלחמת אוקטובר, 1973. חרף מערך אבטחה של שמונה שומרי ראש, הצליחה חוליה בת ארבעה מרצחים להתקרב לבימת הכבוד, להטיל רימונים ולירות ברובי קלצ'ניקוב לעבר הנשיא. במתקפה זו נהרגו עשרה אנשים נוספים, בכללם שגריר קובה במצרים, ונפצעו 28 בני אדם, ובהם שר ההגנה של אירלנד. סאדאת סבל מפגיעה עצבית קטלנית, דימום פנימי וריאה מנוקבת ומת מפצעיו כעבור שעותיים.

עם היוודע דבר הרצח מסר ראש ממשלת ישראל המכהן וחותרם הסכם השלום עם סאדאת, מנחם בגין, לעיתונאים את ההצהרה הבאה:

הנשיא סאדאת נפל קורבן להתנקשות פושעת. העם בישראל משתתף בצערו של העם במצרים. הנשיא סאדאת נרצח על ידי אויבי השלום. החלטתו לבוא לירושלים וקבלת הפנים שנערכה לו על ידי העם בישראל, הכנסת והממשלה ייזכרו כאחד המאורעות

הגדולים של זמננו. הנשיא סאדאת לא שם לב לכיטויי גנאי ואיבה והוסיף להתקדם במאמצים לבטל את מצב המלחמה עם ישראל ולעשות שלום. הייתה זו דרך קשה. בלתי נשכחים הם ימי קמפ דייוויד. מיליונים של שוחרי שלום ככל רחבי תבל שמחו. במהלך פגישותינו הרבות קמה ידידות אישית בינינו. איברתי היום לא רק שותף, אלא גם ידיד (סופר מעריב, 7.10.1981).

נוסף על ההספד הזה שלח בגין מברקי תנחומים לאלמנתו הטרייה, ג'יהאן סאדאת, ולסגן נשיא מצרים, חוסני מובארק, ושוחח עם נשיא ארצות הברית ג'ימי קרטר ("בגין: סאדאת נרצח ע"י", 7.10.1981; סופר מעריב, 7.10.1981).

יחסי הקרבה שנרקמו בין בגין ובין סאדאת זכו לעדנה מחודשת בימים שלאחר הרצח. כך, למשל, הגדיר בגין את נסיעתה של משלחת התנחומים הישראלית למצרים כ"שליחות אנושית שהייתה לשליחות לאומית, השקעה חשובה לעתיד היחסים בין העם הישראלי לעם המצרי". עוד סיפר כי במשך 33 השעות שבהן שהתה המשלחת הישראלית בקהיר, "לא פסקו המארחים המצריים להביע הוקרה על שקיימנו את הביקור בתנאיו המיוחדים. המשפחה השכולה, גברת סאדאת, בנה ובנותיה ממש ניחמו אותנו, במקום שאנחנו ננחם אותם" (ארקין, 11.10.1981). לא זו בלבד, בחתירה אחר סגנון דיווח סנסציוני ופיקנטו דווח כי דברים שאמר בגין גרמו לבנו של סאדאת להזיל דמעה: "אני מפציר בך, קבל אותי כדוד ובוא לבקרנו בישראל כל אימת שתרצה" ("אני מפציר בך, קבל", 11.10.1981).

במקביל שר הביטחון, עזר ויצמן, שלקח חלק במגעים לחתימת הסכם השלום, פרסם הודעת אבל רשמית: "מותו של הנשיא סאדאת הוא אבדה כבדה למשפחתו, לעמו, לעולם כולו ובעיקר לתהליך השלום שנרקם בין ישראל למצרים [...] אני רוצה מאוד לקוות שממשיכי דרכו יראו בתהליך השלום את הגשמת צוואתו של נשיאם הדגול. האיש אשר פרץ ראשון את חומת האיבה. תהליך השלום היה כרוך בסיכון אישי ובאומץ לב של חייל ומדינאי" (סופרו הצבאי של דבר, 7.10.1981). נשיא ארצות הברית, רונלד רייגן, הספיד את סאדאת במסיבת עיתונאים בקול חנוק ובמילים חמות: "אמריקה איבדה ידיד גדול, העולם איבד מנהיג דגול והאנושות איבדה את אלוף השלום. סאדאת לא פחד להילחם. אולם, גדולתו הייתה שלא לפחד לעשות שלום. הוא היה אדם אמיץ, נבון ובעל חזון" (ואשינגטון, מיוחד לדבר, 7.10.1981).

באותם עמודים שבהם הביעו בגין, ויצמן והנשיא יצחק נבון תנחומים, דנה הצמרת הפוליטית בישראל בהשלכות ההתנקשות על בלימת הסכם השלום. בזמן ששמעון פרס, יצחק רבין, משה ארנס, אריאל שרון ועזר ויצמן הביעו ביטחון בהמשך קיום ההסכם, זיהתה גאולה כהן, חברת מפלגת התחייה, שתמכה ברעיון ארץ ישראל השלמה, שעת כושר פוליטית וצוטטה באומרה בגלי צה"ל: "הסיכויים להצלחת חבל ימית התגברו מאוד [...] כאילו מן השמים נשלח לנו עוד פעם אור אדום ואזהרה שעלינו להפסיק להאמין בתהליך הנסיגה הזה" (סופר מעריב, 7.10.1981). בדומה לגאולה כהן, סופרי מעריב

סיפרו כי תושבי ימית, הגם שהביעו צער על הרצח, חגגו את התקווה שישראל תשנה את דעתה ביחס להחלטה לפנות את ימית וחבל סיני ופילולו לקריסת הסכם השלום. בני קצובר, יושב ראש המועצה האזורית שומרון, צוטט: "ההתנקשות בחיי סאדאת הינה הוכחה כי שלום אי אפשר לעשות עם משטרים בלתי יציבים. יש לעצור מיד את הנסיגה מסיני" (סופרי מעריב, 7.10.1981).

כתגובה לקולות התרועה שהשמיעו פלגים יהודיים, נעץ לוי יצחק הירושלמי חיצי ביקורת באנשי הרב כהנא: "אי אפשר לעצום את העיניים ולא לראות את ההתנהגות המחפירה של אנשי הרב כהנא ואת ריקודיהם ולאטום אוזניים ולא לשמוע את קריאות ה'לחיים' שלהם לאחר האסון שפקד את מצרים [...] כאשר המת מוטל לפנינו – אפילו אינו ידיר, לא כל שכן כשהוא ידיר שפרץ את חומות השנאה והניח יסודות לבניין השלום לאחר עשרות שנות איבה ומלחמה – חובה לנהוג כלפיו וכלפי העם האבל, לפחות בשעות האלה, בכבוד" (הירושלמי, 11.10.1981).

יום לאחר הרצח הקדיש דבר את מאמר המערכת לסאדאת, הילל אותו והציגו כמדינאי־על בקנה מידה היסטורי:

מעטים הם האישים הפוליטיים שמשנים את מהלך ההיסטוריה כמו ידיהם. יש הזוכים להקים מדינות ויש המנצחים בשדה הקרב. אנואר סאדאת היה אחד האמיצים שבהם. את המהפך ההיסטורי שלו, מהפך שאין לו תקדים במזרח התיכון, הוא ביקש לחולל באמצעות שלום". הנרטיב היה מחמיא עד כדי כך, שיציאתו למלחמת יום הכיפורים הוצגה במאמר המערכת בנימה סלחנית: "סאדאת ראה בצליחת התעלה ב־6 לאוקטובר, על כל המשמעויות הסמליות שיוחסו לה, פרק הכרחי בדרך אל יוזמת השלום שלו. מנקודת ראותו, כתוצאה מהמלחמה הגיעה מצרים לשלום, בזכות ולא בחסד" (דבר היום: אנואר סאדאת", 7.10.1981).

כיאה לגודל האירוע הוקדש גם מאמר המערכת במעריב לרצח הנשיא המצרי, אם כי הוא אופיין בנימה חשדנית ומתוחה יותר – בהשוואה לנרטיב הכללי שהצטייר בעיתונות העברית, כפי שיודגם בהמשך. תחת הכותרת "כל סימני השאלה", הוצג הרצח בעיקר מתוך העמדה הפוליטית הפנים־ישראלית, על רקע חשש מקריסתו של תהליך השלום: שליט ערבי – כך מסתבר – איננו יכול לעשות שלום עם ישראל בלי לשים את נפשו בכף הקלע, והמוות יכול לארוב לו במשך שנים עד שהוא משיגו במקום ובזמן הבלתי־משוערים ביותר. מר המוות שב ופותח את כל ההסכמים שנעשו והחוזים שנחתמו [...] כל העיניים נשאות לקהיר, לראות איך היא תתאושש מן המשבר הזה ומי יבטא עתה את רצונה הלאומי, מלבד המנהיג הערבי היחיד שהיה לו העוז לבוא לירושלים ולהכריז שאינו רוצה עוד במלחמות עם ישראל ("כל סימני השאלה", 7.10.1981).

עוד בהקשר של חלקו של סאדאת בתקיפה המצרית במלחמת אוקטובר 1973 קשר עורך מוסף הספרות של מעריב, משה דור, את רצח סאדאת למלחמת יום הכיפורים ולהסכם השלום שהגיע שש שנים לאחר מכן:

מי שחווה אפילו משהו מן הטראומה של מלחמת יום הכיפורים לא ישכח אותה לעולם. לא את היום המשותק, שבחללו ניסרו פתאום צפירות האזעקה. לא את מה שבא בעקבותיהן. אבל מן המלחמה הזאת, שנחרטה כמו צלקת ממאנת להגליד בכשרו של עם שלם, מן המוות והכאב, התדהמה והאימה, צמח השלום. והנה קופד עכשיו פתיל חייו של אדריכל המלחמה והשלום. הוא שילם בעבור תפניתו ההיסטורית את מלוא המחיר שהיה לאלי-ידו לשלם [...] אנו עם עתיק ומלומד ייסורים. לסאדאת לא ניתן להגשים את מלוא משאת-נפשו, אך במותו ציווה לנו, לשתי האומות, את התקווה. אל נניח לה כי תכזיב (דור, 11.10.1981).

על רקע תצלום מחמיא של סאדאת שניצב נואם על רקע הפירמידות המצריות, בטור דעה מאת חיים הרצוג, הואר סאדאת באור חיובי והודגש נרטיב עלייתו מעוני לגדולות: "לפני כעשר שנים הביטו בכדיחות דעת קלה על הנשיא המצרי החדש בשעה שהתאמץ להוכיח את עצמו. בבתי הקפה והשווקים של קהיר סופרו עליו הלצות זלזלניות [...] ומאז ואילך התגלה בהדרגה כמנהיג המסוגל להחליט החלטות גדולות" (הרצוג, 12.10.1981). בהמשך לנרטיב המאדיר שהחל להתגבש בעיתונות הישראלית, הורעפו שבחים על סאדאת במאמר דעה מאת דניאל בלוך, תוך האדרת יחסו למדינת ישראל:

רק מיעוט קטן ביותר בישראל לא חש צער ואבל על הירצחו של אנואר סאדאת. גם מי שלבו לא היה שלם עם הוויתורים הישראליים למען השלום לא יכול שלא להצטער על הקורבן האישי של המנהיג הערבי הראשון שהעז לא רק לחתום על הסכם שלום עם ישראל, אלא לבקר בירושלים, להיפגש בפומבי עם מנהיגיה ולהגן בעוז וחום על השלום ולומר בפומבי "לא עוד מלחמה עם ישראל"...לולא גדולתו האישית של נשיא מצרים לא היה מהלך השלום מתגשם (בלוך, 12.10.1981).

בגיליון יום שישי האדיר שמואל שגב את הנשיא המצרי שנרצח, ותיאר אותו כאדם מקסים ומהפנט:

רציחת סאדאת סילקה מזירת המזרח התיכון את אחת הדמויות המקסימות והסגוניות ביותר באזורנו [...] הייתה בסאדאת תערובת מופלאה של פשטות ויוהרה, תמימות ושנינות, יכולת לזנוח את הטפל ולהתעסק בעיקר, ולהחזיק בידיו שלטון וסמכות [...] בניגוד לגמאל עבד אל-נאסר, שהישרה סביבו מתח ועצבנות, הישרה סאדאת אווירה נעימה ופרק את מתח אורחיו בגישתו הבלתי אמצעית וביכולתו לדון בנושאים הרציניים ביותר בחידודי לשון (שגב, 9.10.1981).

אם לא די במילים החמות הללו, תיאר שגב את זיכרונותיו מסאדאת על רקע העניין שגילה הנשיא המצרי בסיפורי המקרא של העם היהודי: "כמי שניחן בראיה היסטורית, העניק סאדאת לכל אחד מהחלטותיו החשובות ממד היסטורי הולם. הוא אמר לי כי החלטתו לבוא לירושלים גמלה בלבו בהיותו מעל הרי אררט בתורכיה, בדרך מבוקרשט לטהראן". ומכאן מגיעה פרשנותו של שגב לגבי הקשר בין סאדאת להיסטוריה של בני ישראל: "הרמז היה ברור: כפי שנוח שילח את היונה מן התיבה שעל האררט לדעת

שכלו המים לאחר המבול והיא ישבה עם עלה זית בפיה, כך גם הוא שילח את יונת השלום – לישראל" (שם).

גם העורך הראשי של מעריב בשנת 1981, שמואל שניצר, הספיד את סאדאת, דן בדפוסי מנהיגותו והעלה אותו על נס:

הוא היה, בקרב המדינאים ששמם הולך לפנייהם, שחקן מנוסה שהצליח תמיד לתפוס לעצמו מקום מרכזי על הבימה באור הזרקורים ולהעמיד את האחרים בצל. הוא היה גיבור השלום, ולא בגין. הוא היה בעל היוזמה. הוא היה הנחשון שקפץ אל תוך המים הסוערים בלי להביט לאחור ולברוק אם עוד משהו בא. הוא כבש את הלכבות במערב כמעט בן-לילה, ודווקא בעזרת המאניירות שהיו חלק מן התפקיד ששיחק: הגמגום המחושב, המציצות המהורהרות במקטרת והשתיקות הארוכות.

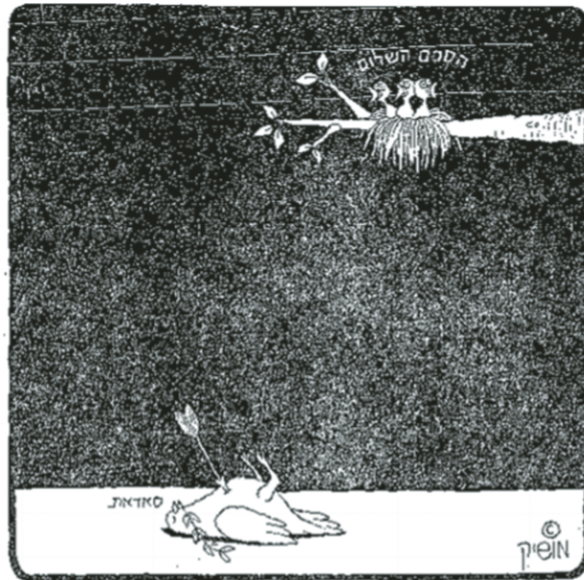
עם זאת, שניצר לא התעלם מקווי האופי המתעתעים של נשיא מצרים המת ומהשקפתו העוינת כלפי ישראל לאורך השנים: "הוא היה הפכפך יותר מכל מדינאי אחר בדורנו: מעריץ של היטלר, בעל ברית של הסובייטים, האיש שהלך להקריב מיליון חיילים במלחמה נגד ישראל, וגם – המשענת העיקרית של המערב באזור, הדמוקרט והפאציפיסט. איכשהו הצליח להשכיח את דילוגיו הפוליטיים התכופים מלב רואיו ושומעיו; איכשהו הצליח אפילו לעורר אמון עמוק ולהצטייר כסלע שלא יעקר ממקומו" (שניצר, 1981, 9.10).

הביטויים המובהקים ביותר של היחס המתארגן שהוענק לסאדאת באו לידי ביטוי בארבע קריקטורות שבהן הוצג כיונת השלום, או שיונת השלום קושרה להירצחו. בדבר הוא צויר על ידי המאייר מושיק ליז כיונת שלום שנורה חץ בליבה (ראו איור 1). במעריב הוא הוצג על ידי המאייר ההולנדי-גרמני, פריץ ברנדט, כיונת שלום המרחפת מעל מנהיגי ערב וברית המועצות.² בדומה לכך המאייר יעקב שילה פרסם קריקטורה של יונת שלום עומדת מעל מפת המזרח התיכון עם ענף עץ זית בצורת סימן שאלה (ראו איור 2). הקריקטורה של שילה היטיבה לבטא את החשש, שהביעו אזרחים, עיתונאים ופוליטיקאים לעתידו של הסכם השלום עם מצרים לאחר הרצח. אם לא די בכך זוהתה יונת השלום בקריקטורה נוספת באותם ימים: יום לאחר הרצח צייר יעקב שילה במעריב חייל מצרי המייצג את רוצחי סאדאת מביט במנחם בגין מסובב תרנגול כפרות מעל ראשו, אך חושב את התרנגול ליונת שלום הראויה למיתה.

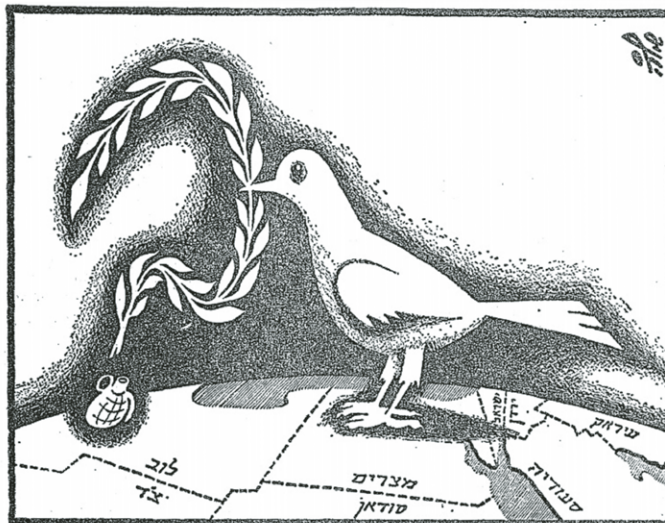
מעבר לדיון בדמותו, בזכרו ובמורשתו של סאדאת, עסקו קולות, אישים, כתבות ומאמרים רבים בשאלת המשך קיומו של הסכם השלום בעקבות הרצח. דוגמה בולטת לכך היא מאמר מאת העורך הראשי של מעריב, שמואל שניצר, שדן בהשפעות הרצח ובהשלכותיו על הסכם השלום: "ודאות אין כאן. השלום הולם בלא ספק את האינטרסים של מצרים, אבל באותה מידה הוא עולה בקנה אחד גם עם תועלתן של המדינות הערביות. אינטרסים כשלעצמם אינם מנחמים מדיניות. הם ניתנים לפירושים שונים, והפירושים ניתנים על ידי מנהיגים שונים. באותן נסיבות יכול מנהיג ערבי אחר להחליט כי עליו לחתום על חוזה שלום עם ישראל, בעוד מנהיג אחר מעדיף לקיים מצב מלחמה" (שם).

יום ראשון, 7 באוקטובר 1981

דבר

איור 1: סאדאת בדמות יונת שלום שחץ גורה בליבה. מושיק לין, דבר, 7.10.1981

איור 2: יונת שלום עומדת מעל מפת המזרח התיכון עם ענף זית בצורת סימן שאלה. יעקב שילה, מעריב, 9.10.1981

גם מאמרו של הכתב לענייני העולם הערבי והמזרח התיכון, שמואל שגב, דן בעתיד ההסכם: "הסתלקות סאדאת מעוררת את שאלת גורלו של חוזה השלום עם ישראל. כפי שאמר הנשיא יצחק נבון בהספדו, חוזים נחתמים לא בין אישים אלא בין מדינות. להלכה, חוזה השלום בין שתי המדינות שריר וקיים. אף על פי כן, ניכרת בישראל אי נוחות יתרה, והכרה בצורך במעקב קפדני יותר אחר המתחולל בזירה הפנימית במצרים" (שגב, 9.10.1981).

בדומה להדים לאחר מותו של גמאל נאצר, עוררה רציחתו של סאדאת הדים בעולם הערבי בכלל ובזה הערבי-ישראלי בפרט, והעיתונות הישראלית דיווחה בפירוט על שלל התגובות שנעו בין אבל וחמלה לבין שנאה ושמחה לאיד. בקוטב של מתנגדי סאדאת, דווח כי בלבנון חגגו המונים בריקודים וביריות שמחה, כי מועמר קדאפי כינה את סאדאת בוגד שהשפיל את העם המצרי, לוב הכריזה אתמול על חג לאומי לרגל מות "הבוגד המצרי" וכי כלי תקשורת בעיראק ובאיראן שיבחו את הרוצחים וכינו את סאדאת בוגד. היו גם מדינות ערביות, כמו ירדן וכוויית, שנמנעו מתגובה רשמית וטענו כי בגין הוא זה שהיה צריך למות (כתבי סוכנויות הידיעות, 7.10.1981; "שר הפנים המצרי: ביתי", 12.10.1981).

בדבר פורסמה כתבה שסקרה את התגובות לרצח בקרב אזרחים ומנהיגים ערבים ישראלים בעיקר ממזרח ירושלים והגדה המערבית, שהאשימו אותו בעצם ההכרה בישראל. מוכר פרוות משער שכם אמר: "סאדאת מת בגלל היהודים. חי אללה, בגללכם. דחפתם אותו למות, ככה בכוח, דחפתם אותו עד שנהרג". בנימה מאופקת יותר קבע ראש עיריית חברון, מוסטפא נתשה, כי סאדאת שילם את המחיר בעבור התעלמותו ממצוקת העם הפלסטיני: "אין ספק שסאדאת היה מנהיג אמיץ. אך הרצח סיפק הוכחה שלא די באומץ כדי להיות מנהיג בעל השפעה על כל שכבות העם. והרי מה שקרה הוא, שתוך שלוש שנים התברר שהעם המצרי לא נוהר אחריו בכל הנוגע לשלום עם ישראל והזנחת הבעיה הפלסטינית" (צוריאל, 7.10.1981).

במקביל דווח כי מנהיג אש"ף, יאסר עראפת, תיאר את סאדאת כבוגד אשר הקריב את ירושלים, ושיבח את הרוצחים: "את הפעולה הזו ביצע העם הגדול של מצרים באמצעות צבאו האמיץ והוכיח כי עניינם של הפלסטינאים שמור בלב העם והוא לא יסלח למי שיוותר על ירושלים. האם לא אמרתי שהדם ישטוף את כל הסוכנים והבוגדים?" כמו כן סופר על ירי שמחה באזורי האצביא, צור, א-נבטיה וכאוכבא בדרום לבנון, על חלוקת סוכריות במזרח ירושלים ובשכם, על איום של תנועת האחים המוסלמים בסוריה כי גורלו של חאפז אל אסד יהיה דומה לזה של סאדאת, ועל כהן דת איראני בכיר בשם חסן עלי מונטזארי אשר כינה את סאדאת בוגד ותיאר את הרצח כ"אות של סיוע משמים" (אבידן, 8.10.1981; כתבי סוכנויות הידיעות, 7.10.1981; מלר, 12.10.1981; סופרת דבר בצפון, 7.10.1981; רובינשטיין, 7.10.1981). אם לא די בכך, יום לאחר המוות דווח על גנרל מצרי לשעבר בשם סעד א-דין שאזלי, שהילל את רוצחיו של סאדאת. שאזלי

כיהן כרמטכ"ל במלחמת יום הכיפורים והתפטר מתפקידו כשגריר מצרי בפורטוגל כאות מחאה על ביקור סאדאת בכנסת ישראל. הוא דיבר ממקום מחבואו, וצוטט: "אני מברך את עזי הלב בצבא המצרי על פעולתם נגד האיש אשר בגד במצרים ובעניין הערבי ופעל בשמם של הציונות והאימפריאליזם" (אלג'יר, א"פ, 7.10.1981).

על רקע ההשמצות שהשמיעו לאחר מותו של סאדאת פלגים קיצוניים בעולם הערבי ומטעם סמנים רדיקליים בחברה הישראלית, מפתיע היה לגלות כי דווקא גורמים ישראלים-יהודיים הפכו למגיניו המושבעים. לדוגמה, נחום ברנע מתח ביקורת על היחס העויין לו זכה סאדאת מהעולם הערבי לאחר רציחתו. הוא כתב: "מטורפי כל העולם התאחדו: מטריפולי ועד ביירות, מטהרן עד מוסקווה ועד אוהדי הרב כהנא בתל אביב, חזית הסירוב הבינלאומית קיבלה את רצח סאדאת בריקודים בחוכות". נוסף על העולם הערבי הפנה ברנע את חיצו ביקורתו לחברת הכנסת מטעם מפלגת התחיה, גאולה כהן: "הפעם, כהנא איננו בודד [...] עוד לפני שאושרו רשמית הידיעות על מותו של סאדאת, מיהרה חברת הכנסת גאולה כהן לדרוש מהממשלה לעצור את הנסיגה בסיני. לזריזות הזאת לא היה שום טעם הגיוני [...] כהן נהגה כמו שכנותיה של בובולינה מ'זורבה היווני' שמיהרו להתנפל על חפציה בעודה גוססת. במותו ציווה לה סאדאת את סיני" (ברנע, 9.10.1981).

מאמר נוקב כתב גם לוי יצחק הירושלמי, שמתח ביקורת רדיקלית על יאסר ערפאת ומדינת עיראק. על ערפאת הוא כתב: "אם ערפאת וסגנו אבו איאד צוהלים וחוגגים לעיני העולם לאחר רצח הנשיא סאדאת ומשבחים, מפארים ומרוממים את הרוצחים 'אמיצי הלב' – מה הפלא בכך? הרי הם עצמם יושבים על תקן של טרוריסטים ועומדים בראש ארגון העוסק בהתמדה ובשיטתיות ברצח". על עיראק כתב: "רצח סאדאת חשף לנגד עינינו חזיון-תעתועים: מותר לשגר רוצחים, להפעיל רוצחים, לשבח רוצחים – ולהישאר במשפחת העמים ולחרוץ גורלות עולם והאנושות בשם 'הצדק והמוסר'. בגדאד צוהלת – ונציגה של עיראק ממשיך לכהן כנשיא עצרת האו"ם. מדינות ריבוניות עורכות 'חינקה', והן ממשיכות להיות חברות באו"ם, בייחוס מיוחד. ואין פוצה פה. כולם מחרישים" (הירושלמי, 11.10.1981).

כדי לנסות להמחיש את עוצמת האירוע עבור מדינת ישראל, דווח בעיתונים בחדש שלאחר הרצח על המקרים הבאים: במהלך ההתנקשות נפצע מאבטחו של שגריר ישראל במצרים, אלפי ישראלים שתכננו לבקר במצרים שקלו מחדש את ביקורם מטעמים ביטחוניים, ועד יישובי חבל ימית שיגר מברק תנחומים לשגרירות מצרים בישראל, נקבע כי המשלחת הישראלית להלוויה תכלול את אריאל שרון, יוסף בורג, יצחק שמיר ומנחם בגין, מיליצית הארגון הצבאי לשחרור מצרים איימה להתנקש בראש ממשלת ישראל מנחם בגין אם יגיע ללוויה, סגן נשיא מצרים, חוסני מובארק, הוזמן לערוך ביקור בווינגטון, נרשמו עליות במחירי הזהב והמניות בבורסות בלונדון, ניו יורק וציריך ובמצרים הוכרזו ארבעים ימי אבל, לא ייערכו אירועים רשמיים והדגלים יורדו לחצי

התורן (גרנות, 7.10.1981; סגל, 7.10.1981; סופר דבר בדרום, 8.10.1981; פריאל, 7.10.1981). לבסוף דווח כי הטיולים המאורגנים שיצאו מישראל למצרים מתנהלים כסדרם ומטיילים ששהו במצרים במהלך הרצח לא נתקלו בשום קשיים (מגן, 12.10.1981). עוד בהקשר הפנים-ישראלי: מעריב בחר להקדיש כתבה לוויכוח שהתגלע בתור לקופת קולנוע בתל אביב, כאשר המרואיינים מביעים סקפטיות באיתנותו של הסכם השלום. אלה היו הדברים שהשמיעו שם האזרחים: "גם ככה לא האמנתי שיהיה שלום עם מצרים. אחרי שנחזיר להם את סיני הם יראו לנו אצבע משולשת", "למטבע יש שני צדדים. אולי עכשיו יתפתחו העניינים אחרת ולא נצטרך לסגת מחבל ימית ואופירה" ו"זוהי אצבע אלוקים. סאראת הוא האיש שיצא נגדנו למלחמה עקובה מדם. מאות מבנינו נפלו והמדינה אחרי 1973 אינה עוד המדינה של פעם" (ולטר, 7.10.1981).

פברואר 2020: מות חוסני מובארק

חוסני מובארק נפטר ביום שלישי (25.2.2020) בגיל 91. שלושה שבועות לפני כן הוא נותח והתאשפז בבית חולים בקהיר, שם המשיך להתדרדר מצבו הבריאותי הרופף עד שנקבע מותו. בישראל היום זכתה הידיעה הראשונה שבישרה על מותו להפניה בעמוד השער לעמודים 10-11. שם הובאו קורות חייו בכאלף מילים וצוטט הספד מפי ראש הממשלה, בנימין נתניהו: "בשם אזרחי ישראל ובשם ממשלת ישראל, אני מבקש להביע צער עמוק על לכתו של הנשיא חוסני מובארק. הנשיא מובארק, ידיד אישי שלי, היה מנהיג שהוביל את עמו לשלום ולביטחון, לשלום עם ישראל. נפגשתי איתו פעמים רבות, התרשמתי מהמחויבות שלו, ואנחנו נמשיך ללכת בדרך המשותפת שלו" (סוכנויות הידיעות, 26.2.2020; סיריוטי, 26.2.2020). הספדים נוספים הובאו ב-Ynet מפי נשיא מצרים א-סיסי, שכינה את מובארק "מנהיג צבאי" ו"גיבור מלחמה" והכריז על שלושה ימי אבל והנשיא הפלסטיני, אבו מאזן, שמסר כי מובארק תמך ב"סוגיה הפלסטינית, בעם הפלסטיני ובמאבקו להשגת זכותו לחירות ועצמאות" (דרוקמן וסלאמה, 25.2.2020). הספדים מאדירים ומכובדים נוספים הוצגו מאת מזכ"ל האו"ם, אנטוניו גוטרש וסלמאן מלך ערב הסעודית. כנגדם צוטטו אזרחים מצרים שחלקם האדירו את מובארק ואחרים ביקרוהו. כך, למשל, דווח כי פעיל זכויות אדם בולט במצרים צייץ בטוויטר: "תנחומי לכל הרודנים, היום איבדתם אחד מכם!" נוסף על כך נשמעו גם קולות אמביוולנטיים. למשל איש אופוזיציה מצרי בולט בשם ואעל גנאים, שלקח חלק בהדחת מובארק הספידו בטון מאופק: "הוא היה נאמן למצרים ואהב אותה והייתה לו אחריות גדולה לעם המצרי. הרבה פעמים הוא צדק, והרבה פעמים הוא טעה. ההיסטוריה תשפוט". גם איימן נור, פוליטיקאי מצרי שרץ נגד מובארק בבחירות 2005, הפסיד ונשלח לכלא, השתדל להשמיע מסר מפויס: "אני מבטיח לאללה שאני אסלח לו באופן אישי" (סוכנויות הידיעות, 26.2.2020).

יש לומר שהסיקור העיתונאי ברשתות החדשות האינטרנטיות, *Ynet* וישראל היום, היה שונה משמעותית מזה שהציע המדיום העיתונאי המודפס. כך, למשל, הידיעות הראשונות שבישרו על מותו פורסמו באינטרנט כבר בשעות הערב, כהנגדה לעיתונים המודפסים שיכלו לבשר על המוות רק למוחרת בבוקר. לא זו בלבד, לאתרי האינטרנט התאפשר לתבל את הסיקור באלמנטים חזותיים מרשימים. כך, למשל, פרסם *Ynet* בכתבה 11 תצלומים באיכות גבוהה ושלושה קטעי וידאו שתיעדו את מסע חייו, את ההודעה על התפטרותו מהנשיאות ב־2011 ואת התייצבותו בבית המשפט ב־2015.

כדי להמחיש את סגנון הסיקור החזותי המועצם והאספקה הבלתי מוגבלת שיכולה להציע העיתונות המקוונת, בשבוע שלאחר מות מובאק פורסמו לא פחות ממאות תצלומים מרגעים משמעותיים בחייו ב־*Ynet* ובאתר ישראל היום. למשל כמפקד חיל האוויר המצרי (1974), לימינו של אנואר סאדאת (1980), מצביע במשאל עם על בחירתו לנשיא אחרי מות סאדאת (1981), עם רעייתו סוזן (1986), מבקר בעיראק לצד סאדאם חוסיין ויאסר ערפאת (1988), משוחח עם נשיא ארצות הברית רונלד רייגן (1982), ג'ורג' בוש (2008) וברק אובמה (2010), בבית חולים צבאי בקהיר (2015), בבית המשפט המצרי לצד שני בניו (2018), לצד המנהיגים הערביים בשאר אל אסד והמלך חוסיין, בליווי מדינאים מערביים כגון הנרי קיסינג'ר, נלסון מנדלה, סילביו ברלוסקוני ועם הפוליטיקאים הישראלים דוד לוי, עזר ויצמן ושמעון פרס. עוד בהקשר הישראלי הוצגו תצלומים מביקורו היחיד בישראל בהלוויית יצחק רבין (1995) ולוחץ את ידו של ראש ממשלת ישראל בנימין נתניהו (2009).

ביום שמובאק הלך לעולמו הוקדשה לו ב־*Ynet* כתבה נוספת (שכללה שבעה תצלומים וקטע וידאו) ובה הובאו הספדים מפי שני שגרירים ישראלים במצרים, אפרים דובק (1990-1992) וצבי מזאל (1996-2001), ומאת איש המודיעין ושליח ישראל למצרים עמוס גלעד. מזאל וגלעד העריכו את מובאק כפטריוט מצרי ואדם שדבק בשלום עם ישראל. לעומתם טען דובק כי מדובר במנהיג יהיר שטרפד את קידום הנורמליזציה עם ישראל. לפי גלעד "מובאק היה איש מרשים וראה את האינטרס של מצרים לשמור על שלום עם ישראל [...] הוא תמיד היה מדבר לעניין, לא הלך סחור סחור. איש צבא נוקב מאוד ומחוספס שתמיד נקט מדיניות ברורה. הוא ראה בשמירה על השלום עם ישראל חלק משמירה על מצרים ועמוד תווך ליציבות האזורית". מנגד הציג דובק עמדה ביקורתית יותר: "מובאק חשב שכל מי שאינו הוא – טיפש. הוא היה איש מלא בעצמו, שהעביר הרבה חוקים אנטי־ישראלים ומנע קידום של נורמליזציה עם ישראל. העובדה לכך היא שלמצרים אין יחסים עמוקים עם ישראל" (פוקס, 25.2.2020).

לווייתו של מובאק סוקרה ב־*Ynet* בכתבה שכללה 13 תצלומים, קטע וידאו ומעט מלל (רק כ־600 מילים). דווח כי ארונו נישא על כרכרת סוסים בתהלוכה לכיוון מסגד אל־מושיר טנטאווי בקהיר. מסע הלוויה נערך לקולות ירי תותחים צבאיים ונכחו בו אלפי אזרחים שתמכו בו וטענו ששמו הוכתם בשנותיו האחרונות; חלקם מיררו בככי

וזעקו שכבודו נרמס. את התהלוכה הוביל נשיא מצרים, עבד אל-פתאח א-סיסי, שכינה את מובארק "גיבור מלחמה". מקהיר הוטס ארון הקבורה לשטח פרטי וסמוי מעיני ההמון וממצלמות כלי התקשורת. בגזרה הישראלית דווח כי שגרירות מצרים בתל אביב הודיעה כי היא תקבל מנחמים במהלך שבוע הקרוב ותחנוך ספר תנחומים לזכר מובארק (סלאמה, אוסמו והסוכנויות, 26.2.2020).

בעיתון ישראל היום שיתף העיתונאי והמזרחן עודד גרנות את רשמיו האישיים מכמה ראיונות אישיים שערך עם מובארק לאורך השנים:

פגישתי האחרונה עם הנשיא מובארק התקיימה כארבעה חודשים בלבד לפני שאולץ לפרוש במהפכת תחריר, והייתי העיתונאי הישראלי האחרון שהספיק לשוחח עמו. הריאיון הטלוויזיוני שהעניק לערוץ 1 נערך בוויולה שלו בשארם א-שייח' ואחריו הסבנו לשיחה על הספה במרפסת רחבה המשקיפה אל מגרש הגולף. הראיס, לא לגמרי בריא, התנהל כבר אז באיטיות אבל היה צלול וחד. בשיחה, שלא לפרסום, הוא הפליא לשרטט בחיך קטן ובשפה מצרית מדוברת ומתנגנת קווים לדמותם של כמעט כל המנהיגים הישראליים שפגש בשנות שלטונו (גרנות, 26.2.2020).

למוחרת פרסם גרנות פרטים נוספים על פגישות וראיונות שקיים עם מובארק לאורך השנים. לכתבה צורף תצלום של גרנות לצד מובארק משנת 1995 והובאו רשמיו (החיוביים) של מובארק משני ראשי ממשלה ישראלים: יצחק רבין ואריאל שרון. על יחסו לרבין נכתב: "מבין כל המנהיגים הישראליים שפגש בחייו, והוא פגש כמעט את כולם, מובארק אהב והעריך מאוד את יצחק רבין. גם בגלל עברו הצבאי, ואולי עוד יותר בגלל שחתם על הסכם אוסלו". גרנות סיפר על שיחה שלא לפרוטוקול שקיים עם מובארק לפיה הנשיא המצרי ניסה לסייע לרבין לחתור להסכם שלום עם סוריה. יחסי מובארק-שרון תוארו כמרוחקים יותר, אך בכל זאת סופר כיצד מובארק נהג לגשש ולדרוש בפני גרנות בשלומם ובמצבו הבריאותו של שרון: "הוא אוכל יותר מדי, זה לא בריא, הוא צריך לרדת במשקל", "למה הוא לא עושה ספורט"? (גרנות, 27.2.2020).

באתר ישראל היום, שפרסם כתבות בעלות אופי פיקנטי יותר מן המהדורה המודפסת, סופר על מערכת יחסים חמה, ומפתיעה לכאורה, שהתקיימה בין מובארק ובין הרב עובדיה יוסף. מסתבר שבמשך שנים התקיימו פגישות וחילופי מכתבים בין השניים והרב אף הכתיר אותו לידיד ישראל, כינה אותו "איש שלום ואוהב ישראל" ותמך בו בפומבי לאחר הדחתו. כאשר חלה התדרדרות במצבו הבריאותי של מובארק שלח לו יוסף ברכת החלמה, ולאחר האביב הערבי והדחתו של מובארק מכס השלטון – ייחל יוסף לבריאותו ולהצלחתו של מובארק במעמד שיעור התורה השבועי. עוד סופר כי בשנת 1984 הוחלט לסלול כביש במצרים על בית עלמין יהודי ויוסף יצא עם אריה דרעי לפגוש את מובארק ושכנע את מובארק לעצור את תוכנית הבנייה (גרינווד, 25.2.2020). לבסוף, על רקע מותו של המדינאי ששלט במצרים שלושים שנה, פורסמה כתבה פיקנטית ביותר במגזין KICK של Ynet, שמיועד להעלאת תוכן על ידי גולשים – בתחום

הספורט. העיתונאי ויועץ התקשורת, אביב בושינסקי, שמכהן בין היתר כיושב ראש התאחדות הסקווש בישראל, חשף את אהבתו העזה והמפתיעה של מובארק לסקווש ואת תרומתו האישית בהפיכת מצרים למעצמת סקווש:

ב־1996 מובארק פתח את מצרים לעולם הסקווש, כשהחליט לארח את אליפות העולם. מגרש סקווש מיוחד, שכל ארבע פאותיו מזכוכית, הוצב ליד הפירמידות בגיזה – והשאר היסטוריה. הוא השקיע בענף מתקציב המדינה, בנה עוד ועוד מתקנים ולא פחות חשוב: העלה את יוקרתו של הענף כך שכל ילד מצרי ישאף להגיע להיכל התהילה [...] בזכות המתקנים, התקציבים, החשיפה והכבוד שרוחשים לענף, הסקווש הפך לשני בפופולריות שלו אחרי הכדורגל.

בושינסקי סיים באנקדוטה: "פגשתי את מובארק באלכסנדריה ב־1998 ושאלתי אותו אם כנשיא הוא עדיין משחק סקווש [...] (לאחר שתיחקר אותי) הוא סיפר שחפרו עבורו מנהרה מיוחדת שמקשרת אותו עם מועדון הסקווש, כדי שיוכל להמשיך ולהתאמן" (בושינסקי, 28.2.2020).

דיון ומסקנות

מחקר זה הצביע על שינויים שורשיים ביחסה של העיתונות הישראלית אל נשיאי מצרים גמאל עבד אל נאצר, אנואר סאדאת וחוסני מובארק. אם בשנת 1954 דובר על יחס חשדני, עויין ולעומתי, בשנת 1981 חל מהפך תודעתי כפועל יוצא מהסכם השלום ההיסטורי שנחתם שנתיים קודם לכן. נשיא מצרים הצטייר כאדם רודף צדק, כמדינאי אמיץ לב וכבן משפחתו של ראש ממשלת ישראל. בהמשך לכך, בשנת 2020 הוצג הנשיא המצרי כידיד אמת וכחבר ותיק של ישראל – אף על פי שכזכור פיקד על מתקפות חיל האוויר המצרי במלחמת יום הכיפורים.

לאחר מותו של נאצר נמנעה ישראל מלפרסם הודעת השתתפות באבל או להביע תקווה לפתיחת דף חדש ביחסי ישראל-מצרים. זאת לאור העובדה ששתי המדינות היו למעשה במלחמה קרה באותן שנים. אפשר ללמוד מכך כי במקרה ששורת איבה בין שתי מדינות, אין די בפטירה של מנהיג מדיני כדי להשמיע נימה מפויסת. כאשר מדינות הן אויבות, נורמת "אחרי מות קדושים אמור" אינה תקפה. נהפוך הוא, במובנים פוליטיים-מקיאוויליסטים, כפי שהדגימו דוברים וגופים נצים בחברה הישראלית, המוות אף יכול לשמש כ"שעת כושר" לנעוץ את הפגיון, לנצל את רפיון היריב, להוציאו משיווי משקל ולקבוע "כללי משחק" חדשים.

מסקנה נוספת היא שלפי העיתונות הישראלית נאצר היה הנשיא היחיד מן השלושה שלא ספג ביקורות ונאצות בעולם הערבי אחרי מותו. ייתכן שדווקא שנאתו הפומבית לישראל, שבועתו למחוק את מדינת ישראל ודבקותו בדברי שטנה אלה זיכו את נאצר, בשונה משני הנשיאים האחרים שהכירו בישראל, בכבוד רב ובנרטיב שכולו האדרה בעולם הערבי.

לנוכח היחסים המתוחים בין ישראל ובין מצרים, והעובדה שהסכם השלום נחתם כשנתיים לפני רצח סאדאת, עורך סיקור ההתנגשות בנשיא עניין רב בישראל ושיקף נרטיב מכווץ, מפויס וסלחני. סאדאת היה, מצד אחד, מנהיג מדינת האויב הגדולה ביותר של ישראל במשך עשרות שנים ואדריכל המלחמה שהותירה את ישראל פצועה, מדממת ומצולקת. אבל מצד שני הוא נחקק בזיכרון הקולקטיבי הישראלי כמנהיג המצרי הראשון שהכיר במדינת ישראל, ביקר בכנסת בטקס ממלכתי, יצר יחסים חמים עם ראש ממשלת ישראל מנחם בגין וחתם על הסכם השלום ההיסטורי בין ישראל למצרים.

למעשה, סיקור מותו של סאדאת שיקף נימה של צער עמוק ואף תחושות אכזבה ואחריות על כך שדווקא המנהיג שבחר להושיט יד לישראל ולשבור את מעגל הדמים והשנאה שילם על כך בחייו. לא בכדי הוצג סאדאת לאחר הירצחו בעיתונות הישראלית כידיד אמת של העם היהודי, כסמל של חתירה לשלום וכדימויה האולטימטיבי של יונת שלום. כאמור, אפילו חלקו הראשי בקטל הנוראי במלחמת יום כיפור צוין בנימה סלחנית ומובנת.

בהקשר ליחסו של העולם הערבי לסאדאת מפתיע היה להיווכח בגילויי השמחה לאיד שיוחסו לרצח וגלי התמיכה לה זכו המרצחים. זאת הן בשל החמלה האנושית הראויה לאדם שנהרג הן בשל השנאה היוקדת לישראל המשתמעת, בעקיפין ובמישרין, מדברי הבלע האלה. לא זו בלבד, מפתיע במיוחד היה לגלות שאל מול קולות השטנה, השנאה והשמחה לאיד שהשמיעו גורמים בכירים וזוטרים בעולם הערבי, היו אלה דווקא העיתונאים הישראליים שהגנו על זכר סאדאת בחירוף נפש.

חוסני מובארק הוצג כפטריוט מצרי, כטייס מוכשר וכמצביא אימתני. מנגד הוא תואר כמנהיג חסר חזון ואידיאולוגיה שלקה בתפיסותיו החברתיות והכלכליות. וכל זאת, פעם נוספת, כאשר גילויי האמפתיה והחמלה מושמעים דווקא מצד העיתונאים והפוליטיקאים הישראליים. מעבר לכך נדמה היה שמהו בעולם הערבי השתנה ב-2020. הגם שדמותו של מובארק הייתה שנויה במחלוקת, לא נשמעו גילויי שמחה לאיד באותן עוצמות שנשמעו לאחר מותו של סאדאת וההספדים היו ממלכתיים ורשמיים יותר. עם זאת יש להודות שייתכן שקריאה של תגובות שפורסמו באתרי חדשות בעולם הערבי הייתה חושפת תמונת מציאות עוקצנית, מטרידה ואלימה יותר. עוד אפשר לטעון כי סאדאת ומובארק נתפסו כמי שחתרו לשלום עם ישראל, או תחזקו אותו, ועל כך לא סלחו להם גורמים ערביים קנאים מעולם. מכאן שמנהיג ערבי שמאמץ לחיקו את מדינת ישראל עלול לשלם על כך במוניטין ובדימוי ציבורי.

לבסוף, מבחינה פרקטית הציע מאמר זה השוואה בין עיתונים מודפסים (דבר, מעריב וישראל היום) לאתרי חדשות אינטרנטיים (ישראל היום ו-Ynet). אומנם אתרי האינטרנט הציגו כתבות אינטראקטיביות, אוצר עשיר של תצלומי איכות גבוהה, סרטוני וידאו רלוונטיים, תגובות אותנטיות ודיונים שבהם השתתפו הקוראים. אולם נדמה שבתמורה לכך דועכת הלגיטימיות של הפובליציסטיקה הפוליטית המעמיקה, המאמרים כבדי

המשקל, טורי הדעה והפרשנות והכתבות הארוכות. בהקשר זה נדמה שהעיתונות המקוונת מיישרת קו עם אופני הקריאה האינטרנטיים המודרניים שנעים לכיוון תרבות צריכת מידע תמציתית ומהירה. על רקע זה במחקרים עתידיים ראוי יהיה לבחון סיקור מות מנהיגים בתגובות באתרי אינטרנט. פרספקטיבה זו תסייע להציג תמונה רחבת היקף ואף לנסות לבחון את רחשי העם.

הערות

- 1 לקריאה נוספת בנושא ניתוח טקסט איכותני ראו: Neuendorf, 2017
- 2 פריץ ברנדט הלך לעולמו בשנת 2008 והניסיונות ליצור קשר עם ירשי עזבונו לא צלח. לכן, הקריקטורה שהוא אייר אינה מוצגת כאן.

מקורות

- דובק, א' (1998). ובכל זאת שלום: יחסי ישראל מצרים. תל אביב: משכל.
- נאור, מ' (2003). "הפוטש הגדול: מלחמת ידיעות אחרונות-מעריב: ההתחלה", קשר, 33, עמ' 3-15.
- נאור, מ' (2015). ראשית דבר: 25 השנה הראשונות של העיתון הנפוץ והמשפיע ביותר ביישוב היהודי ובמדינת ישראל הצעירה. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- סולטן, ד' (2007). בין קהיר לירושלים: הנורמליזציה בין מדינות ערב וישראל – הדוגמה המצרית. תל אביב: אוניברסיטת תל אביב והמכון האוניברסיטאי לדיפלומטיה ושיחות פעולה אזורי.
- סופר, א' (2011). תקשורת המונים בישראל. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.
- סקר TGI (2020). נתוני סקר TGI לתקופה: ינואר-דצמבר 2020. קנטאר מדיה, [https://b.wallaco.il/item/3486008](https://b.walla.co.il/item/3486008)
- פרנקל, ח' וה' נוסק (2017). "מסגור עיתונאי ותדהמה בסיסית: האויב המצרי בעיתונות העברית 1970-1973", קשר, 50, עמ' 110-119.
- קורן, א' (2019). "דיווח על פשיעה בעיתונות היומית בישראל", קשר, 52, עמ' 111-123.
- רונפלד, ש' (2001). "פרקי קרליבך והקמת מעריב", קשר, 30, עמ' 93-99.
- שנער, ד' (2015). "תקשורת ומלחמה – סיפור אהבה? סתירות, דילמות והצעות שיפור", קשר, 47, עמ' 4-13.

- Aburish, S.K. (2004). *Nasser: The last Arab*. New York: St. Martin's Press.
- Balmas, M. (2017). "Bad News: The Changing Coverage of National Leaders in Foreign Media of Western Democracies", *Mass Communication & Society*, 20(5), pp. 663-685.
- Cohen, R. (1990). *Culture and Conflict in Egyptian-Israeli Relations: A Dialogue of the Deaf*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Darraj, S.M. (2007). *Hosni Mubarak*. New York: Infobase Publishing.
- Dowek, E. (2001). *Israeli-Egyptian Relations: 1980-2000*. London: Routledge.
- Drzewiecka, M. & W. Cwalina (2020). "The Late Leader: Influence of Political Leader's Death on Their Evaluation", *Journal of Political Marketing*, 2, pp. 1-17.
- Eshbaugh-Soha, M. & R. McGauvran (2018). "Presidential Leadership, the News Media, and Income Inequality", *Political Research Quarterly*, 71(1), pp. 157-171.
- Finklestone, J. (2013). *Anwar Sadat: Visionary Who Dared*. New York: Routledge.
- Liebes, T., Z. Kampf & S. Blum-kilka (2013). "Saddam on CBS and Arafat on IBA: Interviewing the Enemy on Television", *Political Communication*, 25(3), pp. 311-329.
- Lowenstein-Barkai, H. (2020). "Media Portrayal of Enemy Leaders and Public Opinion toward

- Peace: The Cases of Yasser Arafat and Yitzhak Rabin 1987-95", *Israel Affairs*, 26(3), pp. 450-470.
- Neuendorf, K. A. (2017). *The Content Analysis Guidebook* (2nd edition). Cleveland, OH: Sage.
- Theakston, K. (2012). "Life after Political Death: Former Leaders in Western Democracies", *Representation*, 48(2), pp.139-149.
- Vatikiotis, P.J. (1992). *The History of Modern Egypt* (4th edition). Baltimore, MD: Johns Hopkins University.
- Wagner, H.L. (2007). *Anwar Sadat and Menachem Begin: Negotiating Peace in the Middle East*. New York: Infobase Publishing.

מקורות עיתונאיים

- (כל ההפניות לאתרים הם מתאריך 17.6.2021)
- אבידן, ד' (8.10.1981). "תסיסה בסוריה", *דבר*, עמ' 1.
- אלג'יר, א"פ (7.10.1981). "שאזלי קורא לצבא מצרים למרוד", שם, עמ' 1.
- "אני מפציר בך, קבל אותי כרוד ובוא לבקרנו, אמר בגין וסאדאת הבן בכה", (11.10.1981). *מעריב*, עמ' 3.
- ארקין, ד' (11.10.1981). "בגין: מובארק ואני הושטנו יד זה לזה ואמרנו: יהיה שלום לנצח, שגם בנינו ובני-בנינו ירשוהו", *מעריב*, עמ' 2.
- אשר, ח' (30.9.1970). "הממשלה נמנעה מהודעה על השתתפות באבל העולם הערבי", *דבר*, עמ' 1-2.
- "בגין: סאדאת נרצח על ידי" (7.10.1981), שם, עמ' 2.
- בושינסקי, א' (28.2.2020). "האיש שהפך את מצרים למעצמה ספורטיבית", *Ynet*, מגזין *Kick*, <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5685256,00.html>
- בן, פ' (29.9.1970). "אבן מפרט באו"ם שגיאותיו של נאצר", *מעריב*, עמ' 4.
- בלוך, ד' (12.10.1981). "השלום לא נרצח עם סאדאת", *דבר*, עמ' 12, 16.
- ברנע, נ' (9.10.1981). "בנפול ידידך אל תשמח", שם, עמ' 9 (מדור הדעות).
- גרינווד, ח' (25.2.2020). "הקשר המיוחד בין הרב עובדיה למובארק", אתר *ישראל היום*, <https://www.israelhayom.co.il/article/736537>
- גרנות, ע' (7.10.1981). "השגריר ששון: לאחר היריות נקלעתי לבית משפחה מצרית", *מעריב*, עמ' 5.
- גרנות, ע' (26.2.2020). "שנא את חמאס, כיבד את ישראל: זיכרונות מהראיון האחרון", *ישראל היום*, עמ' 10.
- גרנות, ע' (27.2.2020). "הנשיא ואני. אתר *ישראל היום*". <https://www.israelhayom.co.il/article/737195>
- "דבר היום: אנואר סאדאת" (7.10.1981), *דבר*, עמ' 5 (מאמר המערכת).
- דור, מ' (11.10.1981). "התקווה, *מעריב*, עמ' 17 (מדור סדר היום).
- דרוקמן, י' וד' סלאמה (25.2.2020). "חוסני מובארק מת בגיל 91", *Ynet*, <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5684339,00.html>
- הירושלמי, ל"י (11.10.1981). "הצוהלים", *מעריב*, עמ' 17 (מדור סדר היום).
- הרצוג, ח' (30.9.1970). "אחר נאצר", שם, עמ' 10 (מוסף חג).
- הרצוג, ח' (12.10.1981). "העולם נעשה מסוכן יותר", שם, עמ' 14 (מוסף חג).
- ואשינגטון, מיוחד לדבר (7.10.1981). "רייגן: איבדנו ידיד", *דבר*, עמ' 1.
- ולטר, י' (7.10.1981). "מה יהיה כעת? שאלה סוזי לוי, שנולדה במצרים", *מעריב*, עמ' 4.
- יוסטוס, ה' (30.9.1970). "מותו של סוכן", שם, עמ' 9 (מוסף חג).
- "כל סימני השאלה" (7.10.1981), שם, עמ' 1 (מאמר המערכת).
- כתבי סוכנויות הידיעות (7.10.1981). "בדמשק, בטריפולי ובכירות, רקדו וירו משמחה", שם, עמ' 2.
- כתבי סוכנויות הידיעות (7.10.1981). "צהלה אצל ראשי מתנגדיו של סאדאת בעולם הערבי", *דבר*, עמ' 2.
- "לוויית נאצר – הפגנת המונים היסטורית" (4.10.1970), שם, עמ' 3.
- לנדאו, א' (30.9.1970). "ה'בוס' מעל ביתו של נאצר", *מעריב*, עמ' 12 (מוסף חג).

- מגן, א' (12.10.1981). "הטיולים המאורגנים מישראל למצרים מתנהלים כסדרים", דבר, עמ' 10.
- מוריס, ג' (30.9.1970). "אבל כבד משתק את החיים במצרים", מעריב, עמ' 2.
- מלר, א' (12.10.1981). "מונטאזרי באיראן: מות סאדאת – אות משמים", שם, עמ' 2.
- נוימן, י' (4.10.1970). "נאצר – הערכה מפוכחת", דבר, עמ' 8.
- סגל, ש' (7.10.1981). "קהיר מתכוננת ללוויית הראיס", מעריב, עמ' 1-2.
- סוכנויות הידיעות (26.2.2020). "מדינאי או פרעה מודרני? מצרים נפרדת ממובארק", <https://Ynet>, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5684650,00.html
- סופר דבר בדרום (8.10.1981). "בחבל ימית מצטערים על מות סאדאת ומקווים לעצירת הנסיגה", דבר, עמ' 2.
- סופר דבר בירושלים (30.9.1970). "תהלוכות אבל סוערות בשטחים", שם, עמ' 3.
- סופר דבר לעניינים ערביים (30.9.1970). "ראשי מדינות וממשלות באו לקהיר ללוויית נאצר מחר", שם, עמ' 1.
- סופר מעריב (7.10.1981). "התגובות בישראל: בגין לא רצה להאמין; נבון היה נרגש ונרעש", מעריב, עמ' 2.
- סופרו הצבאי של דבר (7.10.1981). "עזר ויצמן: קורבן לשלום", דבר, עמ' 3.
- סופרי דבר לעניינים ערביים (29.9.1970). "נאצר מת מהתקף לב; סאדאת ממלא מקומו", שם, עמ' 1.
- סופרי מעריב (4.10.1970). "54 נעצרו בנצרת בעקבות התפרעויות אבל", מעריב, עמ' 12.
- סופרי מעריב (30.9.1970). "משלחות מהגדה ומהרצועה – לקהיר", מעריב, עמ' 1.
- סופר מעריב (7.10.1981). "ימית ניצלה: אמרו בשטחים", שם, עמ' 5.
- סופרת דבר בצפון (7.10.1981). "המחבלים חוגגים ביריות שמחה", דבר, עמ' 2.
- סירויטי, ד' (26.12.2020). "פרידה מהאיש שהפך לסמל של מצרים", ישראל היום, עמ' 10-11.
- סלאמה, ד', ל' אוסמו והסוכנויות (26.2.2020). "הלוויה צבאית למובארק: כבודו הושב לו", <https://Ynet>, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5685111,00.html
- פוקס, נ' (25.2.2020). "שגרירים לשעבר בקהיר על מובארק: פטרויט מצרי, רצה בשלום", <https://Ynet>, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5684476,00.html
- פריאל, י' (7.10.1981). "איש ביטחון ישראלי נפצע במהלך ההתקפה", דבר, עמ' 1.
- צוריאל, י' (29.9.1970). "שבייתת מסחר ולימודים בגדה לאות אבל על מות נאצר", מעריב, עמ' 1.
- צוריאל, י' (7.10.1981). "גילויי שמחה בקרב ערביי יו"ש", שם, עמ' 5.
- ראנקה, מ' (30.9.1970). "פרעה בודד – מהפכן קולני", שם, עמ' 14 ו-28.
- "ראשי מדינות נדרסו בהלווייתו של נאצר" (5.10.1970), שם, עמ' 2.
- "רעבות מערביי מזרח-ירושלים והגדה ערכו תהלוכות-אבל שקטות לזכר נאצר", (4.10.1970), דבר, עמ' 2.
- רובינשטיין, ד' (7.10.1981). "דאגה ושמחה לאיד בשטחים נוכח הרצח", שם, עמ' 3.
- שגב, ש' (29.9.1970). "עבד אל-נאצר מת מהתקף לב", מעריב, עמ' 2.
- שגב, ש' (9.10.1981). "מה בין אנואר סאדאת לבין חוסני מובארק", שם, עמ' 15.
- שירות מעריב (4.10.1970). "ההמון קרע פיסות למזכרת מהדגל שעטף את ארונו של נאצר", שם, עמ' 12.
- שניצר, ש' (9.10.1981). "אחר הרעש", שם, עמ' 13.
- "שר הפנים המצרי: ביתי לא הותקף" (12.10.1981). דבר, עמ' 1-2.